

Figuro 3.1: la romia provinco Retio en la 1-a jc. p.K.

La teritorio de Alpoj estis en la unua jarcento a.K. loĝata de keltoj kaj Retoj. En la jaro 15 a.K. invadis ĝin trupoj de la romia imperiestro Aŭgusto kaj la kreita provinco Retio estis komplete romanigita. El la vulgara latina, parolata de soldatoj kaj veteranoj, evoluis la retoromana lingvo, en kiu konserviĝis kelkaj subtavolaj esprimoj, kiel ekzemple: *agnieu* (rabobirdo-nesto), *crap* (ŝtono), *grusaida* (alpo-rozo), *izun* (mirtelo), *schember* (cembro), *urblauna* (lagopo) el la Reta; *carmun* (mustelo), *draig* (kribrilo), *glitta* (ŝlimo), *marv* (rigida), *mat* (juna knabo), *matta* (juna knabino), *tegia* (alpo-kabano), *trutg* (montara pado), *umblaz* (jugo-maŝo) el la kelta. La teritorio estis sisteme germanigata ekde la 8-a jc., ekz. post 1270 ekloĝiis tie alemanaj valzonoj, tial la romanĉa malaperadis kaj estas dokumentata nur pere de toponimoj, ankaŭ en kantonoj Glarus, Sankt-Galo kaj en aŭstria Tirolo kaj Vorarlbergo. Romanĉaj nomoj estas ekz. *Vaduz* (el la latina «aqueductus»), *Davos*, *Valendas*, *Ragaz*, *Sargans*, *Montafon*, *Savognin*, *Schams*, *Tsaggins*, *Zernez*. Fine de mezepoko jam superregis la germana kiel oficiala lingvo. La romanĉa tamen konserviĝis en la malfacile alireblaj valoj de la nuna Grizono, kaj ĉar la loĝantoj de izolitaj valoj ne estis en kontakto, en ĉiu el ili evoluis memstara dialekto.

En la unuopajn dialektojn estis tradukitaj unue latinaj preĝoj, poste ekestis en ili propraj literaturoj, sed por unuigo de la skriblingvo mankis intelekta kaj politika centro, ĉar la sidejo de episkopo kaj dieceza ĉefurbo Koiro (latine „Curia Raetorum”, romanĉe „Cuira”, germane „Chur”) estis ekde la 15-a jc. komplete germanlingva. La perdon de Koiro opinias lingvistoj decida por la malaperado de la romanĉa. (El la 16-a jc. ankoraŭ konatas verkoj de Gian Travers kaj Giachem Bifrun en putera dialekto, inklude de la traduko de la Nova Testamento, el la 17-a jc. verkoj en la sursilvana kaj sutsilvana de Daniel Bonifaci, Steffan Gabriel, Gion Antoni Calvenzano kaj Luci Gabriel. La traduko de la kompleta Biblio okazis en la 18-a jc.)

Pro ekonomiaj ŝanĝoj, romanĉoj ekhavis pli oftajn laborajn kaj komercajn kontaktojn kun germanlingvanoj. Post la enkonduko de publikaj lernejoj, kelkaj pure romanĉaj